

Kriza János és Füzi Borbála családi levelezése

SZAKÁL ANNA

*Milyen
lehetett ő
a szerettei
körében?*

Százötven esztendővel ezelőtt, 1875. március 26-án hunyt el Kriza János, az unitárius egyház püspöke, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, Erdély első népköltészeti gyűjteményének összeállítója. S bár halála hatalmas veszteség volt egyházának, Kolozsvár társadalmának, a magyar irodalomnak és a néprajztudománynak egyaránt, most mégsem így, ezeken a tisztségein-szerepein keresztül emlékezünk rá, hanem arra próbálunk egy – a források engedte – rövid pillantást vetni, hogy milyen lehetett ő a szerettei körében.

Kriza János és felesége, Füzi Borbála 1842-ben házasodott össze Kolozsvárott. Gyermekük közül hárman, Kálmán, Gyula és Lenka éltek meg a felnőttkort. Kapcsolatuk meghittségéről, arról a szeretetről, amellyel egymást és gyermekeiket körbevették, néhány szerencsésen fennmaradt levélből tájékozódhatunk, amelyet Kriza János küldött családjának, vagy felesége és fiai neki, amikor valamelyikük fürdőhelyen kúraltatta magát. Bár a fürdőre járás rendszeresen visszatérő esemény lehetett a család életében, mi csupán Füzi Borbála 1851 és 1855 nyarán tett tordai, illetve Kriza János 1864-es korondi, 1873-as málnási és 1874-es borszéki fürdőhelyen időzéséről értesülhetünk a levelekből. Ezekben a családtagok nemcsak beszámoltak egymásnak a fürdői élet eseményeiről, illetve az

otthoni élet mindennapjairól, de – különösen a levelek bevezető és elbúcsúzó soraiban – kifejezték a másik iránti érzelmeiket is.

Kriza János így szólította meg, majd búcsúzott el a tordai fürdön gyógyulást kereső feleségéhez 1851-ben: „Kérdéd hogy élek? De hogy is jöhetsz te ilyen kérdésre, midőn képzelheted, hogy nálad nélkül csak fél ember vagyok, te vagy az én kiegészítőm. [...] Téged pedig fiaimmal együtt össze-vissza csókollak, ölellek, de hajh! csak látatlan karokkal. Építsd szorgalmasan egészségedet, s gondold olykor olykor Édes Arám, lelkem forrón szerető Krizádra is.” (Kriza János levele Füzi Borbálának, Kolozsvár, 1851. aug. 15.)

„Hogy vagy? oly rég már, hogy semmit sem hallok felőled. De a mint mondák, ma hazajőnek Fjérék, s tőlük kétségkívül hallani fogok az én Tordán mulató szeretteimről. Mi elég jól vagyunk, mint lehetünk e fonák világban – s mint lehet az, ki megszokta veled együtt lakni, te lelkem élete! s oly soká kénytelen nélkülözni a te életadó társaságodat. [...] vagyok és maradok kifogyhatatlan lángolóssal Neked lelkemnek lelke örökre szerető férjed.” (Kriza János Füzi Borbálának, Kolozsvár, 1851. aug. 21.)

Évekkel később ugyanezt az érzést fogalmazta meg Kriza János, amikor tordai látogatásának elmaradásáért arra kérte feleségét, hogy a házigazdák előtt mentse ki, mivel számtalan otthoni teendője nem teszi lehetővé elutazását, hiába óhajtaná azt mindennél jobban. „[...] látom minden oldalról mily sok tekintetek igénylik honn léteimet, – meglehet az is, hogy vasárnap újra prédikálok, mert nem látom olyformán állni a segítséget Sándor elmente után, hogy mindent reájok hagyhatnék. Aztán Gróf Mikó vállalata iránt segédkezet nyújtani, éppen ma szólíta fel Jakab Elek. – Mikó Lőrincz mellett egy keveset segítnem kell a thékában – Hát a halottas könyv dolga, mit török-szakad el kell készítnem a Zsinatig – de miért számítsak neked mindent, az ki

legjobban tudod gondoktól halmozott fejem forrását, fővését – s ki fogsz engemet menteni Fekete néniék kedves háznépe előtt is, mert tudom, hogy mindamellett is, hogy hárman vagytok ott, engemet, negyediket is szívesen eltűrtek volna, annál inkább, mivel én Veled csak egy test vagyok, tehát tulajdonképpen nem szaporodott volna a szám.” (Kriza János Füzi Borbálának, h. n. [Kolozsvár], 1855. júl. 9. délben)

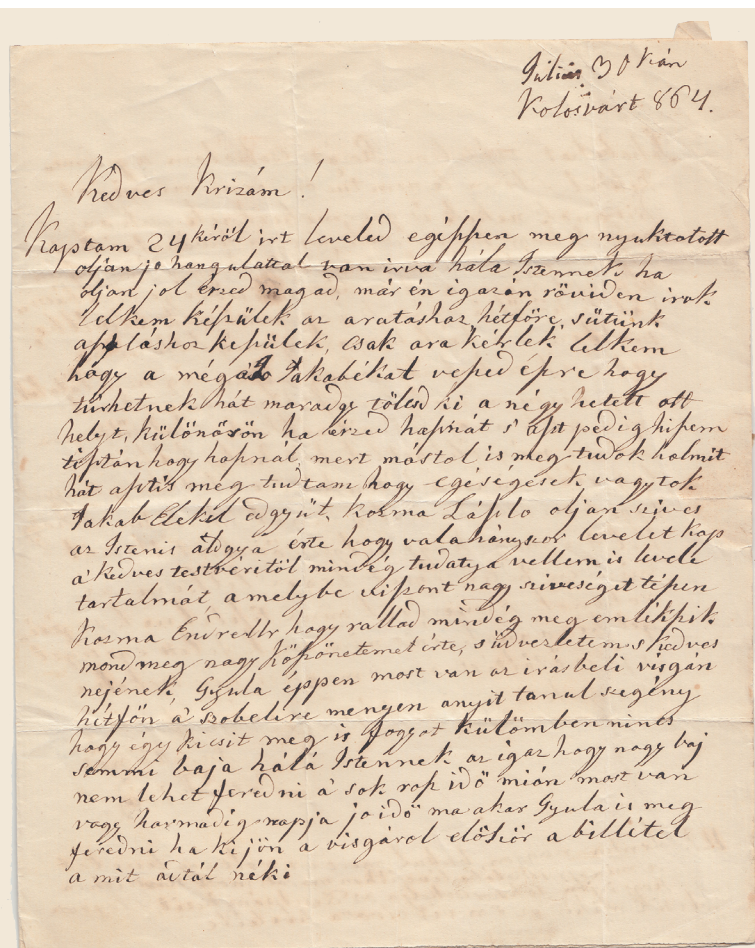
Leveleikben vissza-visszatérően annak is hangot adtak, hogy bár nem volna hőbb vágyuk, mint egymást látni, mégis lemondanak erről, és vállalják a másiktól való távolságot is annak érdekében, hogy szerettük jobb egészségben térhessen haza: „Egyébiránt, ha még egészségedre nézve üdvösnek látod, s kényedre maradhatsz, abba is beléegyezem, csak hogy tudjalak, és aztán lássalak is egészen felvidorulva, felépülve, mint egy bájos tündér lényt. Tiszteünk, csókolunk titeket az illedelem szabályai szerint, illetőleg értve mindenkit, mint a szokás és divat

hozza magával. Téged pedig, titkon és nyilván csókol és ölel mód nélkül, a te szerető Krizád.” (Kriza János Füzi Borbálának, Kolozsvár, 1855. júl. 19.)

„Kedves Krizám! Kaptam 24^{kéről} írt leveled, egészen megnyugtatót, oljan jó hangulattal van írva. Hála Istennek, ha oljan jól érzed magad! Már én igazán röviden írok, lelkem, készülék az aratáshoz, hétfőre sütünk, aszaláshoz készülék, csak arra kérlek, lelkem, hogy a még a Jakabékat veszed észre, hogy tűrhetnek, hát maradj, töltsd ki a négy hetet ott helyt, különösön, ha érzed hasznát [...] Gyula éppen most van az írásbeli vizsgán, hétfőn a szóbelire menyen, annyit tanul szegény, hogy egy kicsit meg is fogyott, különben nincs semmi baja, hála Istennek [...] Rózának mondd meg, hogy a kert oljan szép, azt hiszem, a Mózsai bácsi dicsősége [...] maradj még, lelkem, ha veszed észre hasznát, pedig oljan rég nem láttalak, hogy bizony, némelykor azt hiszem, hogy soha el nem telik az az idő, mit nélkülöd kell töltenem, addig is, míg ölelhetlek! Hát küldj, lelkem, legalább minden héten két levelet, hogy tudjak hogylétedről [...] mindenképp felett egészséget s jó időtöltést s ezer meg ezerszer csókolva, vagyok a sírig téged igazán s forrón szerető nőd, a te Birid” (Füzi Borbála Kriza Jánosnak, Kolozsvár, 1864. júl. 30.)

„[...] hanem már mégis azt mondom lelkem, hogy ha már ott vagy, csak légy még ott, tán az Úristen felderíti az időt, pedig azt kéne, hogy írjam, hogy jöjj lelkem már haza, oljan erősen kívánlak látni, hogy azt már leírni nem tudom, s mégis azt mondom, maradj lelkem s töltsd jól az időt s használd a kúrát, hanem írk lelkem egy kicsit gyakrabban [...] leírhatatlan sokszor csókol téged, lelkem Krizám, a tégedet igazán és forrón szerető nőd, Birid.” (Füzi Borbála Kriza Jánosnak, 1864. júl. 16.)

Testi bajait Kriza János ritkán emlegette, akkor is igyekezett tréfával elűzni fájdalmai komolyságát. Fiának 1874-ben ekként írt: „A reumám is nyugtalankodik, szaggatja lábaimat s én szíves örömet kibocsátanám, hadd menne világgá, de nagyon megszerette a püspöki apostoli hajlékot, s csupán félreértett ragaszkodásból nem akar ellábalni.” (Kriza János Kriza Gyulának, Borszék, 1874. aug. 5.)

Füzi Borbála levele Kriza Jánosnak, 1. oldal. Kolozsvár, 1864. július 30. [Magántulajdon, Budapest]

Kriza Gyula édesapjának ugyanezen időszakban írt levelében beszámolt a kolozsvári eseményekről (például a városon átvonuló hatalmas viharról) és külön a legkisebb testvéréről, Lenkáról, a család „házi pacsirtá”-járól. „Óhajtván várt levelét Szeredán kaptuk s örömmel győződünk meg soraiból egészségéről, s bár nem akadálytalan, de szerencsés útjáról, az ájtatos hívek hozsánáiról s diadalszekérről stb. A mi határainkon is átvonult a vihar [...] Csak ablak-lámpaüvegekben, épületekben stb. vagy 20000 ft. kárt tett. A sétátért legjobban megrongálta, mert ott dühöngött legnagyobb erejében. [...] Lenkáról, mint afféle önző ember, elfelejtkeztem múlt levelemben, most már nem hagyom ki, hiszen ő a mi házi pacsirtánk, csirikoló madarunk. Ő bizony olyan egészséges, mint a pinty; jár az iskolába, olvas, irkál, trillázik, sétál. Az apám levelében réávonatkozó passzus nagy örömet okozott a kis hamisnak. Én csak tanulgatok rendesen. Egyébiránt mind egészségesek vagyunk. Kezeit csókolva maradok engedelmes fia Gyula.” (Kriza Gyula Kriza Jánosnak, h. n. [Kolozsvár], 1864. júl. 16.)

Bár kevés levél maradt fenn, a datálásból úgy tűnik, hogy bizonyos napokon akár több levelet is küldhettek egymásnak, és általában sűrű levélváltás zajlott a családtagok között. A szeretett személytől való távolság felerősítette, megerősítette és rögzítésre készítette a másik iránti érzelmeikről gondolkozó házaspárt. Hogy a kimondott érzés fontos lehetett évtizedekkel később is, jelzi, hogy a leveleket halálukig megőrizték, és azok csak később kerültek közgyűjteménybe, illetve magántulajdonba.

***

Kriza János halála után hagyatékának egy része Pestre került, a személyesebbnek ítélt rész Kolozsváron maradt. Minden jel arra mutat, hogy ez a személyes iratanyag leányágon öröklődött tovább, így először Kriza Lenkához és férjéhez Kovács János unitárius kollégiumi tanárhoz került. Az ő haláluk után pedig egyik gyermekük, Kovács Kálmán unitárius kollégiumi igazgató, majd az ő leszármazottai őrizték tovább. Azért lehetünk bizonyosak ebben, mivel Kovács Kálmántól több dokumentum, köztük az itt felhasznált levelek egy része is közgyűjteménybe, illetve Sütő Nagy Lászlóhoz került. Kovács Kálmánnak egyetlen felnőttkort megélt lánya

született, Kovács Margit (1910, Kolozsvár – 1982, Pécs). Ő és férje, Haász Tivadar Pécsen éltek, házasságukból nem született gyermek, és azt egyelőre nem sikerült kideríteni, hogy hagyatékuk (benne feltehetően Kriza János életére és működésére vonatkozó iratokkal) kihez kerülhettek.

Amennyiben bárkinek tudomása volna Kovács Margit és Haász Tivadar örököseinek kilétéről, kérjük, jelezze az *Unitárius Közlöny* szerkesztőségének vagy a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárának, hogy felvehessük velük a kapcsolatot!

Felhasznált archív források

(A leveleket a mai helyesírás és központosítás szabályai szerint, a nyelvjárási jellegzetességek megtartásával közöltük.)

Magántulajdon

(Sütő Nagy László leszármazottai, Budapest – a levél digitalizált másolatban a Magyar Unitárius Egyház Kolozsvári Gyűjtőlevéltárában, Kriza János hagyatékában is megtalálható)

Kriza Jánosné Füzi Borbála levelei Kriza Jánosnak. Kolozsvár, 1864. júl. 16.; Kolozsvár, 1864. július 30.

Kriza Gyula levele Kriza Jánosnak. H. n. [Kolozsvár], 1864. július 16.

Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár

V. 5483/1. Kriza János levele Kriza Gyulának és Kálmánnak. Málnási fürdő, 1873. aug. 26.

V. 5483/2. Kriza János levelei Kriza Gyulának. Kolozsvár, 1858. dec. 28.; Borszék, 1874. aug. 9.; Borszék, 1874. aug. 5.

V. 5483/3. Kriza János levelei Kriza Jánosné Füzi Borbálának. Kolozsvár, 1851. aug. 15.; Kolozsvár, 1851. aug. 21.; Kolozsvár, 1851. aug. 23. reggel 10.30; h. n., 1855. július 9. délután; Kolozsvár, 1855. július 19.; Kolozsvár, 1855. július 23.